

dam.

GITTENBERGER, E., W. BACKHUYTS & Th.E.J. RIPKEN, 1984. De landslakken van Nederland. – Bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging nr. 37, Hoogwoud.

JANSEN, E.A., 2015. Veldgids slakken en mossels - land en zoetwater. – KNNV Uitgeverij, Zeist.

JANSEN, E.A., 2016. Veldgids slakken en mossels - land en zoetwater. Tweede druk. – KNNV Uitgeverij, Zeist.

MIENIS, H.K., 2008. Verslag van een onderzoek naar het voorkomen van landslakken op de Afsluitdijk, 2. Van het Friese achterland (Cornwerd-Zurich) tot Kornwerderzand. – De Kreukel 44(1): 3-6.

VAN BENTHEM JUTTING, W.S.S., 1933. Fauna van Nederland. Aflevering VII. Mollusca (I) a. Gastropoda Prosobranchia et Pulmonata. – A.W. Sijthoffs Uitgeverij, N.V., Leiden.

VERSPREIDINGSATLAS.NL. Grofgeribde grasslak. www.verspreidingsatlas.nl/S76100# (bezoekt 6 november 2021).

WAARNEMING.NL (bezoekt op 10 juni 2021).

ZANDVOORT, F., 2011. Excursie Afsluitdijk 2010. – Schelpenwerkgroep Delfzijl - jaarverslag 2010: 7-10.

Adres van de auteur
mienis@netzer.org.il

Een vondst van een levend exemplaar van de Rivier-hoornschaal *Sphaerium rivicola* (Lamarck, 1818) in een vroegere loop van de Tjonger nabij Mildam, Friesland

Henk K. Mienis

A find of a living specimen of the Nut (or Stream) orb mussel *Sphaerium rivicola* (Lamarck, 1818) in a former course of the Tjonger near Mildam, Friesland

Summary. While looking for additional localities of the invasive mussel species Asian clam *Corbicula fluminea* (Müller, 1774) in the province of Friesland, the Netherlands, the author came across a living specimen of the Nut (or Stream) orb mussel *Sphaerium rivicola* (Lamarck, 1818) in a former part of the river Tjonger near Mildam, southeast of Heerenveen. It turned out to be the first find of this rare species in the province of Friesland.

Fig. 1. Rivier-hoornschaal *Sphaerium rivicola* uit de Tjonger (breedte: 20,41 mm). Foto Oz Rittner.

Tjonger of Kuinder

Tijdens mijn afgelopen bezoek aan Nederland heb ik op 15 september 2021 een fietstocht gemaakt langs een deel van de Tjonger of Kuinder, een gekanaliseerd riviertje in het zuiden van Friesland. Dit water heeft in de omgeving van Heerenveen twee officiële namen want ten noorden van deze stroom wordt Fries gesproken en wordt het de Tsjonger genoemd terwijl ten zuiden ervan Stellingwerfs gesproken wordt en daar heeft men het over de Kuinder. In verloop van tijd zijn beide namen in gebruik genomen maar verhaspeld tot de Tjonger of de Kuinder. Om het verder niet ingewikkelder te maken gebruik ik in deze tekst de naam Tjonger.

Een heel grote hoornschaal

De reden van mijn bezoek aan de Tjonger vormden de vondsten van de Aziatische korfmossel *Corbicula fluminea* (Müller, 1774) in de omgeving van Heerenveen, in en nabij de Tjonger (Mienis, 2021). In 2020 had ik reeds tevergeefs in de Tjonger ten zuiden van Rotstergaast naar deze invasieve mossel gezocht. Het water

Fig. 2. De goed zichtbare uitwendige slotband (het ligament) van de Rivier-hoornschaal *Sphaerium rivicola*. Foto Oz Rittner.

bleek langs de oevers echter veel dieper te zijn dan de lengte van mijn schepnet.

Tussen de brug van de N32 over de Tjonger en Mildam, een dorp ten zuidoosten van Heerenveen, ligt aan de zuidkant van de Tjonger het fietspad 't Tjongerpad. Daar heb ik op diverse plaatsen geprobeerd om een bodemonster te nemen, maar ook daar bleek het water overal te diep te zijn. Wel werden op een plaats ten zuiden van Mildam enkele losse kleppen van de Aziatische korfmossel aangetroffen die waarschijnlijk de resten vormden van een maaltijd van een of meer Meerkoeten *Fulica atra*. Zij staan bekend als natuurlijke predatoren van mossels waartoe ook korfmossels behoren (Henk Dijkstra, persoonlijke mededeling. Zie Mienis, 2021).

Niet ver daarvandaan, ongeveer tegenover de Tjongermolen, liggen enkele waterpartijen die de overblijfselen zijn van de vroegere loop van dit riviertje voordat het in de periode 1886-1888 gedeeltelijk gekanaliseerd werd. Dit water staat nog in verbinding met de Tjonger door middel van een duiker onder het fietspad. Een groot deel van het water was bedekt met Gele plomp *Nuphar lutea*. Bij de eerste haal met het schepnet kwam meteen de belangrijkste vondst van mijn jaarlijkse bezoek aan Nederland tevoorschijn: een heel grote hoornschaal, nog nooit eerder door mij elders in Nederland aangetroffen. 'Thuis' gekomen in Joure bleek het een Rivier-hoornschaal *Sphaerium rivicola* (Lamarck, 1818) te zijn (fig. 1), een soort die nog nooit eerder in Friesland was aangetroffen.

Referentiemateriaal

De preciese locatie van deze vondst luidt: in een voormalige bocht van de gekanaliseerde Tjonger/Kuinder ten zuiden van Mildam, tegenover de Tjongermolen (Amersfoort-coördinaten: 195.815-549.559), leg. H.K. Mienis, 15 september 2021 (SMNH MO 99976/1). De vindplaats bevindt zich niet op het grondgebied van de gemeente Heerenveen (waar Mildam onder valt) maar onder de gemeente Weststellingwerf.

Teruggekomen in Israël werd het exemplaar vergeleken met het onderstaande materiaal van de Rivier-hoornschaal uit Nederland en Engeland zoals aanwezig in de molluskenverzameling van de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem (HUIJ MOL).

Nederland:

Gelderland, Zaltbommel, Nederhemert, rivier de Maas, leg. H. van der Maaden, augustus 1933 (HUIJ MOL 55898/4).

Engeland:

Groot London, West Drayton, leg. J.B. Wintle, 1917 (HUIJ MOL 55880/17 = in coll. Blok)

Somerset, Bath, leg. J.B. Wintle (HUIJ MOL 55895/4 = in coll. Blok).

Groot London, London, Paddington Canal, leg. J.B. Wintle 1935 (HUIJ MOL 55896/3 = in coll. Blok).

Bristol, Simply Stoke, leg. J.B. Wintle (HUIJ MOL 55897/3 = in coll. Blok).

Evesham, rivier de Avon, leg. A. Blok, May 1934 (HUIJ MOL 55875/3 + 10 juv. = Blok 76).

Somerset, Bath, leg. L. Suggitt (HUIJ MOL 55876/3 = Blok 76a).

London, Tottenham moerassen, leg. J.E. Cooper via J.G. Dalglish (HUIJ MOL 55877/2 = Blok 76b).

River Adus, nabij de Stopham brug, leg. A.G. Stubbs, september 1932, via J.G. Dalglish (HUIJ MOL 55878/2 + 6 juv. = Blok 76c).

Yorkshire, Bradford, leg. J.R. le B. Tomlin, via J.G. Dalglish (HUIJ MOL 55879/1 = Blok 76d).

De vergelijking van de hoornschaal uit Friesland met het hierboven genoemde materiaal, de afmetingen van het gevonden exemplaar (breedte x hoogte): 20,41 x 16,35 mm, en vooral de uitwendige slotband (ligament) – die duidelijk uitsteekt boven de schelprand (fig. 2) – sluiten een vergissing in de determinatie uit.

Verder zoeken

Door De Bruyne *et al.* (2003) wordt de Rivier-hoornschaal als een kwetsbare soort beschouwd. Volgens Jansen (2016) gaat deze soort de laatste tijd nog verder achteruit, mogelijk vanwege de recente concurrentie van de invasieve korfmossels die in dezelfde biotoop leven dat uit zand en fijn grind bestaat. Een gedegen onderzoek naar de weekdieren die in de Tjonger of Kuinder leven, zowel in het gekanaliseerde gedeelte als in de afgesneden bochten, wordt daarom aanbevolen.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar mijn collega Oz Rittner (Steinhardt Museum of Natural History – Israel National Center for Biodiversity Studies, Tel Aviv University) voor de foto's.

Geraadpleegde bronnen

DE BRUYNE, R.H., H. WALLBRINK & A.W. GMELIG MEYLING, 2003. Bedreigde en verdwenen land- en zoetwaterweekdieren in Nederland (Mollusca). Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Stichting European Invertebrate Survey - Nederland, Leiden & Stichting ANEMOON, Heemstede.

JANSEN, E.A., 2016. Veldgids slakken en mossels. Tweede druk. KNNV Uitgeverij, Zeist.

MIENIS, H.K., 2021. Een eerste overzicht betreffende de verspreiding van de Aziatische korfmossel *Corbicula fluminea* in het binnenwater van de provincie Friesland. Spirula 427: 14-15.

Adres van de auteur
mienis@netzer.org.il